

Пилипенко В. Г.

**«ТУТ ПРИСУТНЄ ВСЕ — І ТРАВМА, І СМІХ».
ДЕКОЛОНІЗАЦІЙНА ТА ІНШІ ОПТИКИ КРУГЛОГО СТОЛУ
«РАДЯНСЬКЕ “Я” І РАДЯНСЬКЕ “МИ”»
(Київ, НаУКМА, 2 липня 2024 р.)**

Широкомасштабне вторгнення Російської Федерації стало «точкою неповернення» як для української, так і для зарубіжної наукової спільноти. Почали переосмислювати притрушені багатоміліардною консервативною пілююкою наративи, здійснювали спроби вивчити/пізнати «природу» сьогочасного конфлікту. Разом з тим, світ (пере) відкривав Україну, а Україна, «підштовхнута» агресією Росії, усе більше інтегрувалася в контекст тогочасних дискусій Європи та Америки.

Одними з перших пізнати «український феномен» спробували дослідники *Russian/Soviet studies*. Серед них чільне місце посіли Енн Епплбом, Шейла Фіцпатрік, Лін Віола, Карл Шльогель, Гіроакі Куромія, Анна Рейд. «Законсервований» Росією радянський наратив, за їхніми спостереженнями, аж ніяк не зіставний із європоцентричним політичним шляхом України, що, як і її східний сусід, походила від такого політичного організму, як Радянський Союз. Врешті, така політична багатовекторність колишніх радянських республік змушувала переглянути «тоталітарну» природу СРСР і змінити дослідницький акцент з «центру» управління — російської Москви, до «периферії» — українського Києва. Гідним відгуком на такі дослідницькі дискусії став проєкт, запропонований українськими дослідниками — круглий стіл «Радянське “я” і радянське “ми”».

Організатором круглого столу стала кафедра історії НаУКМА, а саме її представниці — професорка Наталя Шліхта та старша викладачка кафедри Тетяна Бородіна. Захід відбувся у змішаному форматі в Музеї НаУКМА: учасники брали участь у дискусії онлайн (Zoom-конференція) та офлайн. Завдяки формату круглого столу слухачі не тільки могли почути тези учасників, а й висловлювали свої ремарки, коментарі і, навіть, вступали в дискусії з доповідачами.

Визначними рисами круглого столу стали його дослідницька багатовекторність і мульти-

регіональність. На зустрічі були присутніми історики й історикині, соціологи й соціологині (Ольга Іващенко), фахівці з документознавства (Віталій Скальський), а також представники й представниці різноманітних наукових осередків України — Ірина Склокіна, Оксана Кісь (Львів), Роман Любавський (Харків), Ольга Коляструк (Вінниця), Нані Гогохія (Луганськ), Олександр Шишко (Одеса). Не минули події і представники та представниці закордонних українознавчих інституцій — Олександр Панкєєв (Канадський інститут українських студій, Альберта), Катерина Єремєєва (Мюнхенський університет Людвіга-Максиміліана). Про успіх і велелюдність події свідчить той факт, що протягом восьми із половиною годин дискусії участь у круглому столі взяли понад 50 науковців і науковиць!

Круглий стіл «Радянське “я” і радянське “ми”» складався з чотирьох блоків. Перший із них був пов’язаний із презентацією однойменної колективної монографії українських і зарубіжних дослідників і дослідниць «Радянське “я” і радянське “ми”». Між ідеологією та реальністю», виданої у видавництві «Дух і Літера» в 2024 р. Було відзначено мультидисциплінарне наповнення цієї праці (Наталя Шліхта, Ольга Іващенко, Олександр Панкєєв), її радянознавчу «українську» перспективу (Тетяна Бородіна), вплив на нівелювання «упослідженості, периферійності» нашої історії (Олег Бажан). Олена Стяжкіна зацентрувала увагу на новаторності дослідження (студії репресій, урбаністичні студії), а також «проривній» тематиці, що випереджає консервативні дослідження російських учених. Також зауважено пов’язаність тематики монографії з сучасною українською історією (Олександр Шишко, Мирослав Мельник).

Другий блок (панельна дискусія 1) стосувався формування «українського» виміру *Soviet studies*. Олена Стяжкіна, опонуючи тезам Іллі

Герасимова, виступила за неподільність національного та радянського в радянськомудослідженнях. Вважаючи сучасні постколоніальні та радянські студії невід'ємною частиною «імперського лібералізму», вона запропонувала перехід до «деколоніального» вивчення тематики. Серед пропонуванних доповідачкою підходів: розширені хронологічні рамки (XVI–XVIII століття), дослідження національного в радянському, взаємна інтеграція національностей / «банальний націоналізм» (росіянин, що їсть борщ), увага не тільки на примусі над національним суб'єктом, а й на його добровільній участі у формуванні тоталітарних структур.

Ольга Коляструк, як дослідниця повсякдення, зацентрувала увагу на щоденних практиках радянського часу, консервування їх та їхній конфлікт з євроцентризмом в сучасному українському соціумі. Оксана Кісь запропонувала відкинути русоорієнтованість джерел Soviet studies у контексті вивчення системи ГУЛАГу і звернути увагу на документи, табірну поезію, его-джерела «непочутих» націй (естонці, українці, казахи).

Для Тамари Вронської важливим є питання радянської термінології, яка зберігає місце в українському соціумі в умовах сучасної війни («колективна відповідальність», «депортація», «оунівці», «етап»). Її «історико-правовий» підхід передбачає заміну старих словосполук на сучасні й актуальні для теперішнього часу дефініції (не депортація дітей, а викрадення дітей).

Тематика радянського українського дитинства, на думку Нані Гогохії, невід'ємно пов'язана з сучасною політикою Російської Федерації. За спостереженнями дослідниці, як у радянському, так і в російському соціумі крізь призму різноманітних піонерських таборів, дитячої літератури відбувається мілітаризація молоді.

Панельна дискусія 2 («Радянське минуле в ширших контекстах») характерна тим, що зібрала дослідників і дослідниць, не пов'язаних із вивченням радянського. Цей блок почався з доповіді Олі Гнатюк. Апелюючи до «концепту пам'яті», запропонованого Сергієм Плохієм, доповідачка робить акцент на викресленні радянською владою з українського нарративу історій інших етносів/національностей у Другій світовій війні (зокрема євреїв). У такому «стиранні пам'яті» пані Оля бачить причину надмірної «україноцентричності» сучасних радянських студій.

Максим Яременко зауважує помітні зміни в теперішніх Soviet studies. На його думку, таку ситуацію зумовлено розривом у підходах між

різними поколіннями радянськомудослідників і радянськомудослідниць. Також доповідач пропонує розширити рамки радянськомудослідницьких студій і пов'язати їх не тільки з вивченням «українського», а й із кейсами, які стосуються безпосередньо Росії (чи РСФСР).

Ірина Склокіна, своєю чергою, запропонувала звернутися до закордонної європейської практики. На думку доповідачки, варто розглядати не тільки окремі кейси в межах Радянського Союзу, а й схожі ситуації за кордоном. Прибічниця концепту «солідарності периферій», пані Ірина пропонує розглядати кейс УРСР як радянської прикордонної території, невід'ємно від імперського прикордоння Галичини чи Адріатики. Не менш важливо акцентувати на вивченні самотності таких теренів, уникаючи класичного поділу «центр — периферія».

Пропозиція Володимира Маслійчука полягала не так у хронологічній чи територіальній видозміні, як в інших підходах до вивчення соціальної та культурної історії. Наприклад, формування студій радянської літератури або ж творення радянського міського простору та соціуму.

Останній блок (панельна дискусія 3) тематично пов'язаний із впливом радянської спадщини/досвіду/практик на сьогоднішній день. Доповідь Олега Бажана стосувалася комеморативних практик стосовно репресованих радянським режимом у Росії та Україні. Доповідач доходить думки, що російський досвід пам'яті, попри початкову участь правозахисних організацій («Меморіалу») та церкви, не позбувся радянського нарративу. Водночас в Україні така практика набула різноманітних форм, починаючи від Дня шанування жертв політичних репресій і закінчуючи законами декомунізації 2015 р.

Для Оксани Хом'як досвід пам'яті радянського пов'язаний із практикою колекціонування спогадів безпосередніх учасників подій минулого. Як і в умовах теперішньої війни, першочерговими свідченнями про Другу світову війну чи Афганістан мають стати спогади, документи, листи невідомих раніше українських комбатантів, а не популяризовані мемуари військово-службовців російського походження.

Тематика радянської архітектури чітко простежується у доповіді Романа Любавського. На думку дослідника, «радянський» тип міста на кшталт Харкова чи Запоріжжя слід сприймати не стільки як спадок тоталітарного режиму, скільки як новацію свого часу. Особливо показовим, на думку пана Романа, є діяльність «Гипрограда/Діпроміста», чий проєкти неодноразово

вигравали міжнародні виставки (проект «Велике Запоріжжя»).

Катерина Єремєєва бачить радянський спадок в анекдотах, які все ще існують на побутовому рівні як в Україні, так і в Росії. Для доповідачки радянські анекдоти є одним із самобутніх елементів радянської культури. Разом з тим, такий «фольклор» у сучасному слововжитку стає елементом політичної боротьби. В Україні радянські анекдоти виконують роль своєрідної сатири над східним сусідом, натомість у Росії з їхньою допомогою інтегрують молодь «у радянський спосіб життя».

Для останньої доповідачки цього блоку, Оксани Клименко, важливими є підходи, якими користується сучасна закордонна школа Soviet

studies. За спостереженнями дослідниці, в американській та європейській радянознавчій історіографії колишні республіки (наприклад, Азербайджан або Грузію), переважно, трактують як «російську» територію (крізь призму візії офіційних «радянських» джерел). Тож єдиним виходом є популяризація української тематики й широке залучення українських дослідників і дослідниць у закордонному науковому дискурсі.

Підсумки круглого столу підбили Наталя Шліхта і Тетяна Бородіна. Було відзначено міждисциплінарність і багатовекторність підходів у дослідженнях. Врешті, поступово вибудовується український дискурс радянського минулого, засвідчений як у презентованій монографії, так і в доповідях учасників круглого столу.

V. Pylypenko

**“EVERYTHING IS PRESENT HERE — TRAUMA AND LAUGHTER”.
DECOLONISING AND OTHER OPTICS
OF THE ROUNDTABLE DISCUSSION “SOVIET SELF AND SOVIET WE”
(KYIV, NaUKMA, 2 JULY 2024)**

Матеріал надійшов 12.07.2024